

Diakónia és/vagy szociális munka?

Szociális munka és/vagy diakónia? Régóta és meglehetősen személyes jelleggel foglalkoztat ez a kérdés, mert mindkét szakma képzési programjában meghatározóan jelen voltam a kilencvenes évek elejétől. Látva, hogy vannak azonoságok és különbözőségek, sokszor éreztem, hogy „dilemmahelyzetbe” kerültem; találkoztam versengéssel: az egyik a másiknál értékeesebb, különb. Ezek a dilemmák nemcsak az alapképzés, hanem a mesterképzés során is előelőkérültek (bemeneti kritériumok, kreditelismérés, gyakorlati helyek stb.), így kötődnek a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéne Intézetéhez és *Tomcsányi Teodórához*.

A dolgozat struktúráját illetően a diakónia terjedelmi dominanciája szándékos, mert a szociális munkához képest kevésbé ismert, ráadásul eltérően értelmezett például a két legnagyobb történelmi egyházban, illetve egyházcsoportban. Van még egy másik, szintén tudatosan vállalt szempontom is, a menedzsmenttudományi: ezt személyes kutatási érdeklődésem (diakóniai menedzsment) indokolja – ráadásul a problémakör meglehetősen elhanyagolt, ám fontos területéről van szó.

DIAKÓNIA

1. Növekedés és megtorpanások: máig ható törésvonalak a diakónia és a karitásztörténetében

A pünkösdi események, a Szentlélek kiáramlása – szinte emberi ésszel fel nem fogható növekedéssel jellemezhetően – az őskeresztény gyülekezet létrejöttét eredményezte. Az etnikai-társadalmi sokszínűség, a lelki és testi gondoskodás olyan gyakorlati, szervezeti, működésbeli problémákat vetett fel, amelyek eredménye munkamegosztásbeli változás lett: hét diakónust választottak, létrejött a diakónusi tisztség a gyülekezetben (ez már fontos válto-

zás), majd az egyház méreteinek növekedésével a diakonátus. Ez már új minőség (formáció, szervezet). A diakóniai tevékenység a gyülekezet életének része lett. A diakónusok feladata volt megőrizni a gyülekezet tagjait Jézus visszajöveteléig.

A kereszténység államvallássá válásával megjelent a hatalmas problematikája az egyházban, annak minden menedzsmenttudományi következményével: lineáris szervezeti forma a struktúrában, hierarchia a működésben, specializáció az egyének, a tisztségviselők körében. A szervezeti kultúra is változott ennek következtében. A következő markáns töréspont – nézetem szerint – ezért jött létre: a diakónia elvesztette eredeti tartalmát, súlypontja kikerült a gyülekezeti keretek közül először a szerzetesrendek által működtetett kolostorokba, majd a különféle vallásos egyesületekbe, céhekbe. Vagyis a karitatív diakóniai tevékenység döntő része az egyházi szervezeten „kívülre” került. E folyamat néhány jellemzője:

- a kolostorokban, szerzetesrendi keretek között, majd
- a vallásos egyesületekben, céhekben, legalábbis egy ideig, a jézusi megváltás jegyében – hálából végezték a szerzetesek és a hívek;
- később ez már érdemszerző jó cselekedetté vált;
- elfogadottá vált az öngondoskodás a polgárok körében (adomány az ispotályoknak, például a későbbi időskori ápolás fejében);
- a „beginák” (a mai hívó civil közösségek előfutárként tekintenek rájuk) – özvegyek (nők) – nem egyházi keretek között, kolostorszerű közösségekben, önfenntartó módon (földművelés stb.), tanítással, betegápolással foglalkoztak; templomot és kórházat tartottak fenn;
- az ispotályok, vallásos egyesületek vezetésében is megjelent a mindennapok gazdagodó-

differenciálódó gyakorlata által kényszerűen kiváltott új típusú munkamegosztás;

- a pap a szervezetnek már csak lelki vezetője volt, miután tudása már nem volt elég az első számú vezetői pozíció betöltésére: menedzselés, szakmai irányítás;¹
- az ápolást erre szakosodott papok és civilek (szakemberek) végezték;
- a menedzselés (a fayoli definíció alapján menedzselni annyi, mint előre jelezni, tervezni, szervezni, parancsolni, koordinálni és ellenőrizni) a polgárság által választott tisztviselő (a rektor) feladata volt.

A változások kikényszerítője tehát a gyakorlat volt, amely a szervezet működési rendjébe simuló munkamegosztás eredményeként alakult ki. A diakónus egyre kevésbé „találta a helyét” ebben a rendszerben; a kereszténység első időszakában a püspök közvetlen munkatársa volt, meghatározott liturgikus feladatkörrel, később azonban kiszorult az egyre több hatalmi szintet alkotó papság keretei közül, sőt a VII. században a diakóniai tisztség gyakorlatilag évszázadokra eltűnt az egyházi szervezetekből.

A reformációt követően a diakónia visszanyerte eredeti tartalmát, de *Luther* és *Kálvin* felfogása eltérő volt. *Luther* a diakóniai problémák gazdájaként az államot jelölte meg, amely az egyházzal közösen irányítja a társadalmat. *Kálvin* szerint diakóniát művelni minden egyháztag kötelessége, de tisztséget is rendelt e feladathoz, a diakónusét, aki nem lelkipásztor, de szervezeti pozícióját tekintve a lelkeséssel, a presbiterrel és a tanítóval egyenrangú munkatárs.

A pietizmus időszakában kiemelkedő, egészen a II. világháborúig meglévő új diakóniai megoldásokkal találkozunk. Az úgynevezett anyaházi diakónia a református, evangélikus egyházak meghatározó diakóniai formációja lett azzal együtt, hogy számos – a katolikus egyházban az évszázadok alatt jól bevált – egyesületi diakóniai formáció is létrejött.²

2. Értelmezési kérdések

Jóval meghaladja e tanulmány kereteit, ráadásul teológiai kérdés a diakónia értelmezésének problémaköre. A teológia megközelítésében találkozunk több évszázados, klasszikus definícióval – a mindennapok szóhasználatában: a diakónia nem más, mint szeretetszolgálat. Ahhoz viszont, hogy a XXI. században zajló diakóniai tevékenység nagyon konkrét formációit elemezhessük, érintenünk kell egy fontos dilemmát felvető, új kutatási eredményt.

Klasszikus megközelítés

Újszövetségi jelentése alapján a diakónia „Jézus Krisztus szeretetének követése” a szegényeknek, nyomorgóknak és rászorulóknak nyújtott segítség és a róluk való gondoskodás által.³

„Ma diakónián egyházunkban szeretetszolgálatot értünk. Ez magába foglalja a testi-lelki esetettek, rászorulóknak segítségét. A diakónia végzője a diakónus. A megfelelő görög fogalom – διακονοῦ – egyrészt jelenthet férfit, másrészt nőt: Fébé is diakónus (Róm 16,1). A »diakonissza« szó az egyházi latinból ered, és így terjedt el. A diakóniai szolgálat tulajdonképpen az eredeti szót még egyszer ismétli, hiszen a diakónia is szolgálat. Az eredeti görög kifejezések – διακονια, διακονοῦ, διακονεω – hétköznapi, nem vallásos kifejezések voltak. (...) A fogalom keletkezését, használatát tekintve alakult, formálódott, lassan rögzült az egyházi tevékenységek kifejezésvilágában. (...) Hérodotosz óta használatos, de nem túl gyakran. Jelentése: »intéz«. Először szűkebb értelemben az asztal mellett intéz, felszolgál. Később kitágul a jelentése: »valakinek az eltartásáról gondoskodik, megélhetési ügyeket intéz«. (...) Egyetlen vallásos értelme van a szónak ebben a világban, az isteneknek való szolgálat. De az ilyen szolgálat is a szabad görög ember *önkifejtése*. De ez mégis utal arra, hogy a diakónia nem teljesen a profán világ körébe tartozik. Ebben az összefüggésben

1 Fruttus I. L. – Hézszer G.: *Integrált vezetési modell*. Kézirat, 2008. ■ 2 Csak néhány magyar példa ezek közül: Lorántffy Zsuzsanna Egyesület, Bethánia Egylet, Filadelfia Diakonissza Szövetség, Kálvineum. Egyesületi formában működött a Kiss Ferenc által alapított Református Szeretetszövetség is. ■ 3 Mucsi Zs.: *Diakónia – mit jelent ez a szó?* In Fruttus I. L. (szerk.): *Diakóniai tanulmányok II.* Nagykőrös, 2005, KGRÉ TFK, 30.

a »diakonos« olykor a pogány istentiszteleti lakomák felszolgálója, a diakónia pedig vallásos összefüggésben végzett közszolgálat.⁴

Az egyház az asztal körüli szolgálatot mint segítőtévékenységet Jézus szolgálatában látja kiterjesztve a teljes emberi szükségleti szférára. Az Ószövetségben a Teremtés könyve Isten szeretetéről szól, a szövetségről, amelyben Isten újjáteremtő szeretete ismerhető fel, s amelyben „Isten a kizsákmányolt, a rabszolga nép mellé szegődik. Ez az ószövetségi diakónia szíve. Ebből következik, hogy hasonló szolgálatra hívja népét” – fejti ki Nagy István,⁵ aki az Újszövetséget illetően két nagyon fontos jézusi gondolatra hívja fel a figyelmet: „az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon” (Mt 20,28), és „én (...) olyan vagyok közöttetek, mint aki szolgál” (Lk 22,27).

A diakóniának a szolgálat tevékenységéhez kötése számos aspektussal és sok helyen megjelenik a Bibliában.⁶ A klasszikus definíciós megközelítésben számos szerző tovább árnyalja a fogalmat. Martin Sauer⁷ három, pontosabban négy sajátosságot emel ki (utóbbi a diakónia és a szociális munka összevetésével idézem). Sauer a németországi szervezett diakónia atyja, Johann Hinrich Wichern megfogalmazására hivatkozik. Eszerint a diakónia

- személyes, direkt, embertől emberig történő segítségnyújtás, cselekvésben (gyakorlatban) megnyilvánuló hit;
- a gyülekezet segítségnyújtása: szegények, betegek, testi, értelmi, lelki fogyatékosok, idegeknek, a társadalom peremén élők számára, részben a gyülekezeti tagok körében, részben a gyülekezet körüli mikrotársadalom tagjai között (a fogyatékosok nélküli gyülekezet maga is fogyatékos);
- szervezeti formáció, strukturált és szakszerű diakóniai szolgáltatás (főállásúak, önkéntesek) a rászorulóik részére.⁸

A fentiek alapján megfogalmazhatjuk a diakónia lényegét: a diakóniát hitből, Jézus váltásághalála iránti hálából végzett szakmai tartalmú szolgálatnak tekintjük. Küldetésnek, amelynek gyakorlása révén mind a szükségét szenvedő, mind a diakóniát gyakorló gyülekezeti tag megtapasztalhatja Isten mérhetetlen jóságát, szeretetét. Az 1. ábra (a 147. oldalon) e definíció fő összefüggéseit mutatja be, a 2. ábrán pedig (a 147. oldalon) a diakóniai szükségleteken alapuló feladatok és a diakónust segítő specialisták láthatók a protestáns felfogás szerint.⁹

Számomra a diakónia – a fentiek mellett – a nagy parancsolat két meghatározó dialektikáját (is) jelenti: Istenre (Jézusra) tekintve, a Szentlelket segítségül hívva, sőt a Szentlelket befogadva cselekedjük az igéből következő parancsolatot: enyhíteni testvérem testi/lelki szükségem, szenvedésén. Az evangélium alapvető üzenete, hogy mindkettőnek jelen kell lennie a szükségét szenvedő lelki békéje, kiteljesedése érdekében. E rövid, nagyon gyakorlatias definíció mögött a szó jelentésének, tartalmának, az adott kor egyháztörténelmi, bibliaértelmezési kérdéseinek évszázados vizsgálata áll.¹⁰ Ebben a megközelítésben a diakóniát és a szeretetszolgálatot *szinonim* fogalomként használjuk.

A klasszikus diakóniadefiníció kritikája

John Collins mintegy nyolcszáz év iratanyagát tekinti át (Krisztus előtt 300–Krisztus után 500), s erre alapozza a fenti értelmezést módosító megállapításait. Fontos felismerése, hogy e nyolcszáz év alatt a diakónia kifejezés értelme nem változott. Megjegyzendő, hogy „a 2000-ben megjelent Walter–Bauer-féle, újszövetségi és korai keresztény írásokat feldolgozó görög–angol szótár harmadik, átdolgozott kiadásában az ő értelmezése alapján készítették a diakónia szócikket”.¹¹

4 Nagy I.: Diakónia, diakóniai problémák teológiai megközelítésben. In Fruttus I. L. (szerk.): *Napjaink diakóniája*. Nagykőrös, KGRE TFK, 2004, 44. ■ 5 Uo. 45. ■ 6 Például Mt 8,15; 10,45; 25,44; 27,55; Lk 10,40; 12,37; 17,8; 22,26–27; Jn 12,2; 12,26; ApCsel 6,2; 19,22; Róm 15,25; 2Kor 3,3. ■ 7 Sauer, M.: *A diakónia aktuális teológiai és gyakorlati kihívásai*. (Nemzetközi konferencia előadásának anyaga, Nagyvárad, 2012, kézirat, személyes közlés.) ■ 8 Uo. ■ 9 Fruttus I. L.: *A diakóniai menedzsment aktuális problémái szociális és diakóniai szervezetekben*. (PhD-értekezés.) Kolozsvár, 2010, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Ökumenikus Doktoriskola, 141. ■ 10 Nagy I.: Diakónia, diakóniai problémák, i. m. (Lásd a 4. lábjegyzetet.) ■ 11 Mucsi Zs.: Diakónia – mit jelent ez a szó?, i. m. 30. (Lásd a 3. lábjegyzetet.)

Collins rámutat, hogy a diakónia szó a korabeli egyházi és világi anyagokban sokkal árnyaltabb jelentéstartalommal fordul elő, mint azt ma használjuk (szeretetszolgálat). Ez a torzult fogalomhasználat sem teológiai, sem nyelvi értelemben nem helytálló. Ezért minden diakóniai igehely magyarázatánál ezt az árnyaltabb megközelítést kell használnunk. „A diakónia szónak és alakváltozatainak jelentésében nincsen benne a szeretet, a gondoskodás, sem a szolgáltság, az alantas munka végzése vagy az alázat. (...) A szó értelmezésénél nem a szolga vagy szabad vonalat kell követni, hanem a segítő, kiegészítő jelentést. (...) A diakónia egyik előfordulásában sem jelenti általában a szolgálatot.”¹²

Collins öt nagy csoportba sorolja a jelentéstartalmakat (ezek is inkább tendenciaszerűek):

- közvetítő;
- hírnök, üzenet továbbadója, levél kézbesítője, missziói küldetés teljesítője;
- képviselő, aki magatartásával utal a valakihez való tartozásra és a küldetésre;
- közeg;
- ház és asztal körüli teendőket ellátó személy.¹³

Vizsgálataiból következik, hogy a fenti jelentéstartalmak széles köre miatt nem beszélhetünk arról, hogy a diakóniának volt egy alapjelentése – asztal körüli szolgálat –, amelyből a többi értelem származik, és az Újszövetség korára a diakónia fogalmát már a szolgálatra/szeretetszolgálatra értették. Jelentése magában foglalja azt, hogy „közvetíteni”, „szolgálni”, „parancsot teljesíteni”, de nincs benne a „szeretetszolgálat”. A köznevet alkalmazták olyanokra az ógyházban, akik mint diakónusok feladatuként látták el az alamizsnák összegyűjtését és szétosztását a rászorulóknak között.¹⁴

A diakónia mint szolgálat és szeretetszolgálat tehát egyedi, keresztény kifejezés, amely csak vékony szállal kötődik a nem keresztény szóhasználatához, ezért abból nem sok következtetést lehet levonni az újszövetségi használatra nézve. Collins szerint az új tartalmat nem az

Újszövetség szerzői és az első gyülekezetek, hanem a modern kori teológusok adták a szónak. Pál például Isten diakónusának nevezi magát.¹⁵ Ez nem szolgát jelent, aki alázzal követi ura parancsait, hanem az apostoli tisztséget definiálva használja ezt a szót. Így annak jelentése: „Isten teljhatalmú követe.”

Egyetérthetünk tehát azzal, hogy itt jelentéstartalom-változásról van szó. „A diakónia mint szolgálat tartalmában elsősorban nem egy attitűdre vonatkozik, hanem a szolgálatot végzőknek az Istentől kapott küldetésben betöltött helyére. (...) Aki szolgál, az szavaival és magatartásával közvetíti a küldő Isten üzenetét.”¹⁶

3. Diakóniai gyakorlat ma

„Az egyedi keresztény szóhasználat a mai korra igaz, hiszen a szó előfordulása ma minden helyzetben ekkleziológiai kontextust teremt; a modern nyelvekben csak az egyházi szóhasználatban szerepel. A diakónia, diakónus szavakat egy belső egyházi kör emlegeti csak, és maga a szó egészen új a nem egyházi emberek számára. A magyar alakváltozatok közül talán a diakonissza szó a legelterjedtebb (...) ami jelzi, hogy a háború előtt segítő és lelki munkát végző nők áldozatos tevékenysége milyen mélyen beivódott a köztudatba.”¹⁷

Hogyan egyeztethetjük össze a klasszikus és a Collins nevével fémjelzett definíciós megközelítést? Úgy gondolom, hogy Collins kiegészítésével megtarthatjuk a diakónia mai, egyedi keresztény jelentését (szóhasználatát), s ez megfelelő alapot szolgáltat a mai kor kihívásainak diakóniai eszköztáru kezelésére.

A *diakónia/diakónus/diakóniai tevékenység* kapcsán megismert kutatási eredményekből, azok kiegészítésével levonhatók használható megállapítások. Emellett a gyülekezetek gyakorlatból, valamint a Magyarországi Református Egyház (MRE) különböző testületei által közvetített, meglehetősen sokszínű definíciós törekvésekből alakítottam ki azt a kutatói álláspontot, amellyel a diakónia menedzselésére vo-

12 Uo. 32. ■ 13 Uo. 33. ■ 14 Uo. ■ 15 Collins nyomán, uo. 34. ■ 16 Uo. 32. ■ 17 Uo. 34., kiemelés: F. I. L.

natkozó problémafelvetést és koncepcionális javaslatomat megfogalmaztam:

- A diakónia az egyetemes papság intézményéhez kapcsolódó tevékenység (minden gyülekezeti tag evangéliumi kötelezettsége).
- A szolgálatot végző *közvetítő* a küldő, vagyis Isten üzenetét.
- Ugyanakkor elfogadjuk, hogy (talán éppen a mindennapok hitéleti gyakorlatában formálódva) szeretetszolgálatot jelent. Azt, hogy mit mond a Szentírás két ember kapcsolatáról, a közösségen belüli kapcsolatokról, a szeretet gyakorlásáról, a segítségről, a szegényekről, betegekről és elesettekről. A szavak maguk is szolgák, jelek, közvetítői a lényeknek, Isten hozzánk lehajló kegyelmének.¹⁸

Mielőtt lezárnánk a diakónia definíciójának elemzését, még két problémakört mindenképpen értelmeznünk kell; egyfelől a diakónia és a karitás fogalmának, másfelől a diakónia és a misszió fogalmának viszonyát.

DIAKÓNIA ÉS KARITÁSZ

A legfontosabb közös elem mindaz, amit az előző részben a diakónia fogalmánál összefoglaltam. Részesedést jelent „Isten megváltó szolgálatának küldetésében. Jelent szeretetszolgálatot (testi-lelki szükségletek enyhítését); asztal körüli szolgálatot; szolgát/szolgálatra való készítést”.¹⁹

Ugyanakkor van néhány fontos *különbség* is. Molnár szerint „a katolikus fogalomhasználatban az asztal körüli szolgálat/oltár melletti szolgálat némiképp eltávolodik egymástól”.²⁰ Megmarad a mátéi jelentéstartalom, de hangsúlyeltolódás figyelhető meg az oltár körüli szolgálat felé. A diakónus – felszentelése révén a püspök küldötte – *közvetítő*. Szolgálatá liturgikus, karitativ és pasztorális elemeket egyaránt tartalmaz. Egyházi személy, a papi rend első fokozatának birtokosa. A II. vatikáni zsinat az egyház és a világ szoros egymásrautaltságára hívja fel a

figyelmet,²¹ ennek megfelelően a szeretetszolgálat a diakónia egyházi oldala, a karitás pedig a hívői oldala. Nagyon szoros a kapcsolat a két oldal között, közös tevékenységet feltételez. Lényege ugyanaz: Jézusra tekintve, a krisztusi megváltás iránti hálából enyhíteni a rászorulókat szenvedését.

Figyelemre méltó különbség még, hogy a *református* gyakorlatban a diakónia elsősorban gyülekezeti keretek között nyer értelmet; mind tartalmi, mind szervezeti kontextusban. Ez még akkor is így van, ha a református egyház mintegy kétszáz diakóniai intézménye kilencven százalékának fenntartója ugyan a gyülekezet, de funkcionális kapcsolata csak töredékének van a fenntartó gyülekezettel. A *katolikus* egyházban – ez az *evangélikus* egyházban is megfigyelhető – a karitás erős „külső” szervezeti pozíciót foglal el önálló, független szervezeti keretek között, szoros kapcsolatban az egyházzal: rendi (például a ferences közösségekhez tartozó szegénygondozó nővérek) és társulati keretek között (például Szociális Missziótársulat) is folyik diakóniai tevékenység, vagy olyan nagy, országokon átnyúló szervezetekben, mint a Katolikus Karitás vagy a Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Ezek mellett egyházközségekben is találunk karitászcsoportokat; nagyon sokszínű tehát a kép. Markáns kettősséget figyelhetünk meg: a gyülekezeten belül folyó és a hiten alapuló, illetve az egyházközségi kereteken kívül folyó diakóniai tevékenységet.

DIAKÓNIA ÉS MISSZIÓ

Talán furcsa a hasonlat, de a címben említett két fogalom, tevékenység viszonya olyan, mint a számi ikrek kapcsolata, egymásrautaltsága. *Azonosságként* tekintek arra, hogy mindkettő az evangélium hirdetése, Isten gondoskodó szeretetének megnyilvánulása. A cselekvő Ige megnyilvánulása. Egy szervesen összetartozó hármas egység kapcsolatrendszeréről van szó (*lásd a 3. ábrát a 148. oldalon*).

18 Vö. Uo. 37. ■ 19 Molnár Á.: Szerintem a diakónia...: Diakónia és karitás. In Fruttus I. L. (szerk.): *Diakóniai tanulmányok*. Nagykorós, 2004, KGRE TFK, 131. ■ 20 Uo. ■ 21 Vö. elsősorban a *Gaudium et spes* kezdetű vatikáni dokumentummal.

A *különbözőség* legfontosabb eleme az evangélium hirdetésének módjában, formájában van: a misszió az Ige közvetítésével, bizonygatótétellel, meghatározóan verbális úton történik. Ez nem jelenti azt, hogy nincs missziói hatása minden cselekedetünknek, megnyilvánulásunknak. A dolgok akkor „keverednek össze”, a diakónia, a segítő jó cselekedet akkor téveszt utat, amikor (sokszor tudatlanul) az az emberi szándék nyilvánul meg, hogy a diakóniai segítséget adó a rászoruló megtérését igyekszik, elősegíteni/elérni. Mintegy ezt sugallja: „Látod, Isten megsegít téged, kövesd hát őt, légy hálás, térj meg!” A helyzetet az teszi különösen bonyolulttá, hogy nem gondolom, hogy az Isten Szentlelke által támogatott diakóniai tevékenységnek nincs missziós hatása. Sőt meggyőződésem, hogy diakóniát végezni egyházunk legjelentősebb kitérési lehetőségeinek egyike.

A diakóniát cselekvő mindig Jézusra tekint, s a hálából végzett cselekedet eredményeként áldás az, ha a segítséget kapó – megélvén a gondoskodó isteni szeretetet – elfogadja a megtérés lehetőségét, a hit elmélyítésének lehetőségét.

A SZOCIÁLIS MUNKA MINT SEGÍTŐTEVÉKENYSÉG

1. Történelmi aspektusok

Udvari Kerstin – Wendt nyomán – a szociális munkára mint hivatásos segítségre tekint, megjegyezve, hogy a fogalmat 1890 óta használják „a szociális felelősségből fakadó segítőtevékenység leírásaként, amelyet lehet önkéntes alapon és foglalkozásszerűen végezni”.²² Ez a megközelítés, amely a németországi szociális munka elemzésére támaszkodik, annak az ipari társadalom robbanásszerű fejlődésével induló időszakától kezdve, megfelelőnek tűnik a választott téma szempontjából. A németországi szociális munka történetét elemezve a szerző rámutat, hogy „a prekapitalista társadalmakban felmerülő szociális problémák kezelését jellem-

zően az átlátható, helyi közösségek vállalták. (...) (A) hagyományos szociális problémák mellett újak is megjelentek. Ennek eredményeként terjedt el a 18. század végén, a 19. század elején a városi szegénygondozás, ami a 19. század második felében jogi háttérrel nyert, és a 20. század elején széles körben, már szociális tevékenységként működött. Németországban az 1900-as évekig szegénygondozásnak nevezték a felnőttek segítségét, majd 1900-tól 1918-ig a szociális gondozás, 1918-tól a jóléti ápolás, 1945 után a gondozás, míg végül 1960-tól a szociális munka fogalmát használják.”²³

2. Definíciós megközelítések

A diakónia és a szociális munka néhány megközelítő azonosságának és elválasztó különbségének feltárása szempontjából az alábbi definíciós jegyeket emelem ki:

- az emberek viselkedését érintő, szociális problémáik megoldását segítő beavatkozások;
- professzionális, reflektív, a környezet által adott válaszként értelmezhető;
- a megnehezített egyéni élethelyzetek és a szociális feltételek közötti kihívásokkal való küzdelem (életvezetési aspektusból).

Még egy fontos megfogalmazás: „A szociális munka szakmaként értelmezi önmagát, amely tudományos ismeretek alapján gyakorlati problémákat enyhít vagy akadályoz meg. (...) Az emberi jogok alapelvei és a szociális igazságosság a szociális munka alapjait képezi.”²⁴

A fentiek alapján témánk szempontjából a továbbiakban Udvari definíciójával dolgozunk:

„A szociális munka egy fizetett tevékenység keretében végzett általános segítség- és támasznyújtás egyéneknek, csoportoknak, közösségeknek mindennapi élet- és problémahelyzetekben, amelyekkel nem képesek maguk megbirkózni. Vagyis a szociális munka specifikusan személy(ek)re vonatkozó, szakmailag képzett és foglalkozásként értelmezett tevékenység.”²⁵

22 Udvari K.: *A szociális munka – Fogalmi keretek tisztázása*. (PhD-értekezés.) Nagykovács, 2012, KGRE TFK, 1. ■ 23 Uo. 8. 24 Sauer, M.: *A diakónia aktuális teológiai és gyakorlati kihívásai*, i.m. (Lásd a 7. lábjegyzetet.) ■ 25 Udvari K.: *A szociális munka*, i. m. 12. (Lásd a 22. lábjegyzetet.)

1. Azonosságok és különbözőségek

Itt is meglehetősen bonyolult kérdéssel állunk szemben, hiszen például a vallott értékeket illetően az *evangéliumi* értékek és a *humanisztikus* értékek egyaránt lehetnek a segítői magatartás motivációs erőforrásai. A két értékrendnek sok közös eleme van. Tovább árnyalja a problémát, hogy számos szociális munkás hívó, vagy éppen egyházi fenntartású intézményben dolgozik, lojális az intézmény küldetéséhez, értékeihez, keresztyén szervezeti kultúrájához, sőt „kereső ember”, erősödő spirituálitással.

Sajátosan fogalmazza meg ezt Sauer: „A diakónia, a szociális munka elméletét és módszereit mint gyakorlati (...) cselekedeti tudományt használja. Ezzel szemben a szociális munkának nincs szüksége teológiára és diakóniára. Amikor azonban a szociális munka a maga tetteiben Jézus Krisztus üzenetét hirdeti (...) akkor ott megtalálható a diakónia; teljesen mindegy, hogy ez intézményes egyházi keretek között történik-e, vagy sem – ezt már Wichern is tudta.”²⁶

A teljesség kedvéért azonban meg kell jegeznünk, hogy vannak kegyességi irányok, amelyek teológiai megfontolásból nem értenek egyet ezzel az állítással. Egy további – a jelenségszinten túlmutató – szempont: „az intézményesített (értsd állami finanszírozású, szolgáltatást végző) diakónia egyre távolabb kerül a gyülekezettől, valamint a karitatív intézmények és az egyházak között egyre nyilvánvalóbb lett az elidegenedés, ez mindkettő számára veszélyes fejlődést jelent”. Egyébként egyetértek a szerzővel: „A diakónia része az egyháznak. Az egyház léte elképzelhetetlen a diakóniai tevékenység nélkül. Azt mondja a teológiai tanítás, hogy a diakónia lét- és életkifejezése az egyháznak.”²⁷

2. Néhány önkényesnek tűnő, ám empirikus tapasztalatokon nyugvó szempont

Elemzésükkor sokáig próbáltam szétválasztani az azonosságokat és a különbözőségeket, de a probléma összetettsége ezt nem engedi meg.

Megvalósult gyakorlati megoldásokat tanulmányozva²⁸ a határterületektől – mint az *egyházi szociális munka* – eltávolodva az azonosságok mellett markáns különbözőségeket is találunk. Néhány szempont alapján vizsgálódva a következők tárulnak fel:

– Az *enyhítendő szükségleteket* illetően a diakónia vállalja a testi (beleértve az ápolást, gondozást), a pszichés (az életvezetési problémák miatt érzett szenvedés teljes körére kiterjedően), szociális és spirituális problémák enyhítését. (Lásd a 2. ábrát a 147. oldalon, amelynek értelmezésében különösen fontos a diakónus kompetenciája, a saját tevékenységi körben történő problémamegoldás, illetve a segítői folyamat menedzselése szempontjából.) A szociális munka a szükséglet szenvedő ember szociális problémáinak megoldására fókuszál; azzal együtt is, ha nagyon sokszor a szükséglet túlmutat ezen, főleg, ha az okokat vizsgáljuk. Ilyenkor a szociális munkás ugyanúgy menedzseli a folyamatot, mint a diakónus. A nyugat-európai gyakorlatban az esetkezelési (*case management*) szemléletmód mára teljesen elfogadott, nálunk még újdonságnak számít.²⁹

– A *célok*at illetően a szociális munka/szociálpolitika célja a társadalom szociális problémáinak, szociális igazságtalanságainak megoldása, a diakónia/karitás esetében a küldetés az evangélium; Isten gondoskodó szeretetének (cselekvő Ige) közvetítése révén Isten országa épül már e földi keretek között. Ugyanakkor egyes diakóniai irányzatok (például Sauer) a diakóniának „az igazságtalanság elleni felszólalásra” szóló jogosítványát is megkérdőjelezi.

26 Sauer, M.: *A diakónia aktuális teológiai és gyakorlati kihívásai*, i.m. (Lásd a 7. lábjegyzetet.) ■ 27 Uo. ■ 28 Vö. Tésényi T. – Asztalos B. – Semsey G. (szerk.): *Cseppek a tengerben – Társadalmi kihívások – keresztyén közösségek válaszai*. Budapest, 2006, KGRE TFK Diakóniai Intézet – SE Mentálhigiéné Intézet – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola. ■ 29 Héjser G. – Fruttus I. L.: *Case Management. Református Szeretetszolgálat* 4 (2007), 6.

- A szerepeket tekintve különbözőség lehet egyfajta „szóvivői” szerep azok képviselőjében, akiknek nincs politikai hatalmuk, érdekérvényesítő lehetőségük. Ez nálunk végképp csak csírájában érhető tetten, a mai nyugat-európai irodalom viszont létező gyakorlatként kezeli. „A feljogosított beszéd és tett” azt jelenti, „hogy a diakónia rámutat az igazságtalanságokra, közbenjár a megkárosítottak érdekében, mintáértékű segítséget teremt ott, ahol az állam és a társadalom feladja”.³⁰
- A *segítő motivációja* szempontjából: a diakónus önzetlenül, Jézus megváltása iránt érzett hálából (más megfogalmazás szerint kötelességből) végzi munkáját, segítve ezzel szükségét szenvedő testvérén. Tevékenységével Isten gondoskodó szeretetéről tesz tanúbizonyosságot, hirdetve az evangéliumot. A szociális munkás motivációjának értékkorása a másik ember szeretete (humanizmus).

Mindkét tevékenységet végezhetjük foglalkozásszerűen, munkaviszonyban és önkéntesként is. Az biztos, hogy szociális munkásnak lenni – az állami elismertség kapcsán – sokkal gyakoribb, mint diakónusi pozíciót betölteni. Arról viszont nem találtam vizsgálatot, hogy a diakóniai/karitásbeli önkéntesség, illetve a szociális munka terén végzett önkéntesség számbeli/minőségi viszonya hogyan alakul.

Legalább két dilemma megfogalmazódik:

- A *segítő személyisége*: az érett, illetve a szindrómás segítői személyiség problematikája, amit nem a hitbéli, hanem a szocializációs dimenzió mentén értelmezhetünk, miszerint a hívő/vallásos segítőik veszélyeztetettebbek.³¹
- Sok szociális munkás hívő ember: az adott szervezet, annak szervezeti kultúrája hogyan viszonyul ehhez?

Professzionizálódás

Mindkét szóban forgó professzió feltételezi a kellő minőségű szakmaiságot. Jelen dolgozat el-

készítésekor felhasználtam egy korábbi kutatásomat: száztizennégy református gyülekezet (az összes magyarországinak körülbelül tíz százaléka) kétszázötvenegy tisztségviselőjével³² készített strukturált interjú kétezer-hétszáz oldalnyi jegyzőkönyvének tartalomelemzését végeztem el. A cél a gyülekezeti diakónia helyzetfeltárása volt.³³ Egyértelműen megállapítható volt, hogy a *D. Lohman* által leírt négy fejlődési fázis – személyes, karizmatikus, professzionális és komplex – közül a magyarországi gyülekezeti diakóniára a *karizmatikus* és a (szerény mértékben jelen lévő) *személyes* fázis jellemző.

A szociális munka tekintetében lényegesen jobb a helyzet: egyértelmű állami rendelkezések, szakmai protokollok, rendszeres ellenőrzés és akkreditált képzési rendszer jellemzi. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy államilag finanszírozott egyházi intézményekben a szociális munka kritériumai teljesülnek, de a diakóniai szempontok (az, amit diakóniai lelkületnek hívunk) nem ellenőrzöttek. (Kérdés, lehet-e ezt ellenőrizni? Kinek a kompetenciája? Hogyan történhetne?)

Menedzselési/vezetési kérdések

A szociális munka esetében a menedzselés szervezeti, rendeletekben szabályozott módon, jól körülírtan működik állami, illetve önkormányzati (fenntartófüggő) meghatározottságban. A diakóniai intézményeket illetően sokkal bonyolultabb, esetenként kaotikusabb a helyzet; nagyban függ a fenntartótól. Az MRE Zsinatának központi intézményei, a néhány egyházmegyei intézet ellenőrzése, minőségbiztosítása gyakorlatilag hasonló módon történik, mint állami vonalon. A gyülekezeti vagy alapítványi intézetek esetében a helyzet ellentmondásosabb, itt gyakran kettős kontroll érvényesül (közigazgatási hivatal, illetve módszertani központ; presbitérium). Máskor viszont ez a kontroll nagyon laza, az intézmények eléggé magukra hagyottan működnek. Van viszont a diakó-

30 Sauer, M.: *A diakónia aktuális teológiai és gyakorlati kihívásai*, i. m. (Lásd a 7. lábjegyzetet.) ■ 31 Hézszer G.: *Miért*. Budapest, 2001, Kálvin Kiadó. ■ 32 Minimum kettővel ezekből: lelkipásztor, gondnok, diakóniai presbiter, ill. diakónus. ■ 33 Fruttus I. L.: *A diakóniai menedzsmet*, i. m. (Lásd a 9. lábjegyzetet.)

niát illetően egy örvendetes fejlemény: az MRE Szeretetszolgálati Irodája és a Magyar Református Szeretetszolgálat szakmai támogató, akció-szervező, módszertani és szakmai továbbképző szerepének megerősödése. Felmérésem szerint tevékenységük szinte „szárnyakat adott” a gyülekezeti diakóniai munkának (ennek dinamikus fejlődése töretlen).

Szervezeti kérdések, formációk

Már az előző pontban érintenem kellett ezt a kérdéskört. Ami az előzőkhöz képest „pluszként” válaszra vár, az a szervezeti formációkat jellemző sokszínűség magyarázata. Ebben végül is a fenntartói sokszínűség a meghatározó. A szociális munkát illetően állami, önkormányzati, illetve magán- (alapítványi, vállalkozói) szférát különíthetünk el; utóbbi elég szerény mértékben képviselteti magát. Mind az állami, mind az önkormányzati szférában egyrészt a törzskari – kis szervezeteknél a lineáris – szervezeti forma a jellemző, klasszikusnak tekinthető formájukban. Az utóbbi évek változásai nyomán számos helyen a földrajzi struktúra került előtérbe a kistérségi szervezeti konstrukcióra való (kényszerű) áttérés következtében. Ez a formáció nem igazán váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

A diakóniának is megvan a maga problémája ezen a téren. Nincs gond – legalábbis szervezeti szempontból – az MRE Szeretetszolgálati Iroda intézményeit illetően: központilag, a földrajzi szervezeti struktúra szabályai szerint egységesen irányított (MRE Szeretetszolgálati Iroda, illetve közvetetten Magyar Református Szeretetszolgálat, Református Diakóniai Intézetek Szövetsége), megfelelő intézményi szakmai autonómiával rendelkezik a rendszer. A gyülekezeti fenntartású intézményeknél kettős problémát találunk. Egyrészt a gyülekezetnek és intézményének (idősek klubja, idősek otthona, házi szociális gondozás, támogató szolgálat stb.) valójában alig van kapcsolata egymással (leginkább annyi, hogy a presbitérium a fenntartó, a gyülekezeti lelkész az igazgató és – jó esetben – néhány gyülekezeti tagnak ott van a munkahelye). Másrészt az intézmény „lelkisége” (ez az iskoláinkra is

igaz) időnként fellángoló heves vita tárgya: református-e az intézményünk?

Az MRE diakóniáját illető megoldásokat öt típusba lehet sorolni:

- Az MRE Zsinata Szeretetszolgálati Irodájának fenntartásában központi szeretetotthonok működnek, elsősorban idősek gondozására, illetve fogyatékkal élők bentlakásos otthonaként. Egyrészt az MRE Szeretetszolgálati Irodája, másrészt az MRE Missziológiai Irodája irányításával működnek. (Ez a sajátos, kettős hatalmi centrumú irányítás sem teológiai, sem szakmailag nem kedvező.)
- A gyülekezeti diakónia teljes mértékben a lohmani személyes, illetve karizmatikus formáció gyakorlata szerint működik. Az önkéntesek hitbéli elkötelezettségéből, különösebb szakmai képzés nélkül végzik áldott munkájukat. Talán külön minőségként kell megjelölni, ha megjelenik a közösségben az a karizmatikus személy, aki – megszerezve a lelkipásztor és a presbitérium jóindulatát – a diakóniai szolgálatot áldott munkát végző szervezetté tudja tenni.
- Gyülekezeti fenntartású diakóniai szervezet: szeretetotthon, idősek klubja, támogató szolgálat, házi gondozó szolgálat (esetenként jelzőrendszerrel), nevelőszülői hálózat (sejt, csoport) stb. A leggyakoribb gond, hogy ezek a *gyülekezettől függetlenül* végzik – egyébként áldott – munkájukat, lemondva ezzel (persze aligha tudatosan) számos erőforrásról, amelyek mind bibliai szempontból, mind szakmailag jelentősek lehetnek: a gyülekezet lehetőséget ad tagjainak a diakónia gyakorlására, és – szükség esetén – alkalmassá teszi őket a diakóniai segítség elfogadására. A gyülekezet élte ezáltal biblikusabb, gazdagabb lesz; bővíti a pénzügyi, anyagi és információs erőforrásokat a gyülekezet életében.
- Gyülekezeti fenntartású, a gyülekezet küldetésébe, stratégiájába és mindennapi feladataiba integrálódott intézmény (élvezve az előbb rögzítettek összes előnyét).
- Alapítványi, egyesületi stb. létesítésű, az egyházi struktúrától függetlenül működő intézmények.

Spirituális szükségletek kielégítése

Az e téren felmerülő kérdésekre választ kereső szakember nincs egyszerű helyzetben. Könnyű lenne azt mondani, hogy hívő ember számára az egyházi fenntartású, hívőkből álló emberi erőforrást magáénak tudható intézmény a megfelelő. Két gond is van ezzel: „hívőnek lenni” igen árnyalt, sokszínű állapot, például az időssekkel végzett szociális munka során látjuk, hogy az életútjára visszatekintő, az élettől búcsúzó ember jelentős mértékben igényli a spirituális gondoskodást. Kérdés, hogyan tud ennek megfelelni például a humanista értékrendet követő szociális munkás, aki szomatikus vagy pszichés területen egyébként remek szakember. Emellett sok rászoruló van (talán fel sem ismert) spirituális igénye, aminek kielégítéséhez a diakónus a felkészült szakember.

Emberkép

Már az értékeknél felvetődhet az, hogy a diakónia *keresztyén*, a szociális munka *humanista* emberképpel dolgozik. A keresztyén emberkép az emberre mint Isten képmására tekint, az emberben Isten teremtményét látja. Az ember felelős szabad döntéseiért. Az emberrel Isten szövetséget kötött, s a kegyelem által új és új lehetőséget kap. Társteremtőként lehetőséget kapott egy igazságosabb világ megalkotására.

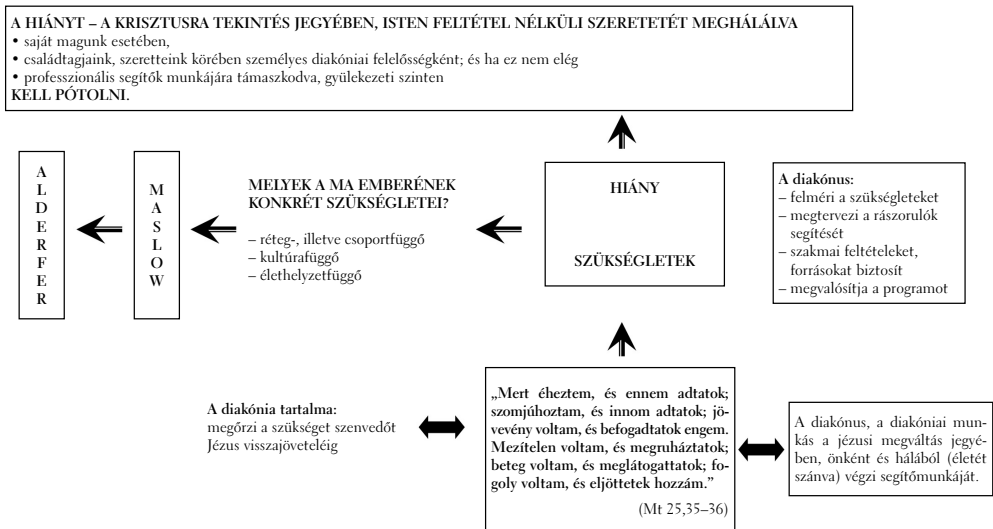
„A segítséget kereső emberben Isten képmását látja a diakóniát művelő segítő, nem gyámokodik fölötte, meghagyja önrendelkezését és felelősségtudatát. Együtt érző és megértő vele, reményt és bizalmat ad neki, és amikor szükséges, közli vele a megbocsátást. (...) A keresztyén emberkép nem teljesen azonos azzal az emberképpel, amelyet az emberi jogok egyezménye tartalmaz, amely ma a szociális munka mint tudomány kódexét alkotja. De nagyon is rokon vele. Történelmi szempontból a zsidó-keresztyén kultúra képezi az alapját a felvilágosult humanizmusnak, akkor is, ha ez valamikor elhatárolta magát a teológiától és az egyháztól.”³⁴

ÖSSZEGZÉS

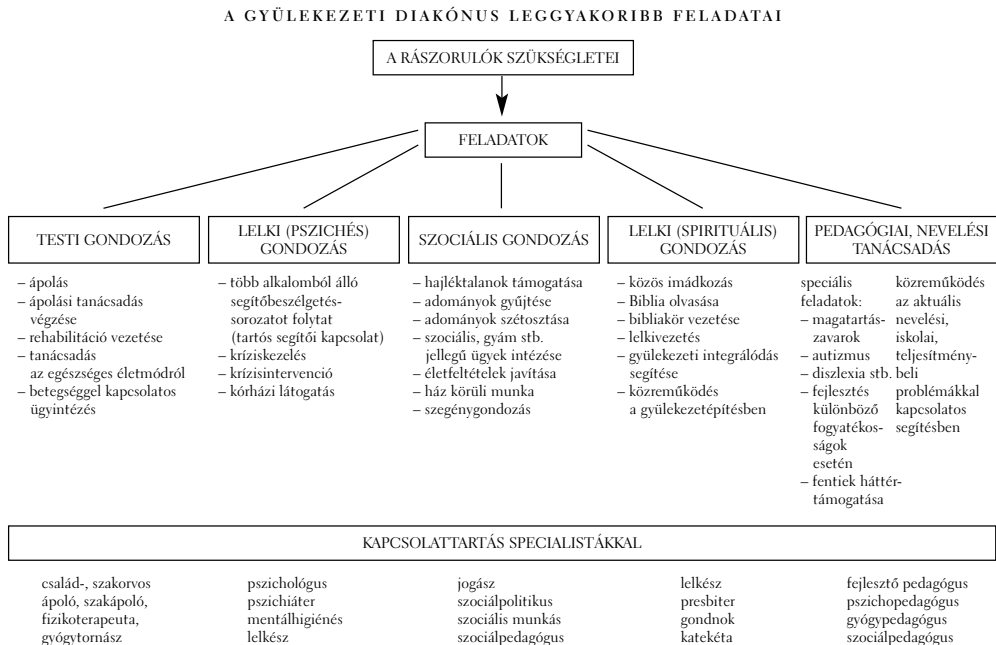
Diakónia és/vagy szociális munka? Vizsgálódásaim végére jutva egyet kell hogy értsek Sauer professzorral: a címbeli „diakónia vagy szociális munka” alternatíva az én szemszögemből nézve hamis. Valóban, bizonyos klienskörnél meghatározott problémáknál más-más céljaikkal, megközelítési módjaikkal, eszközrendszerükkel, „küldetésükkel” és értékrendszerükkel sokkal inkább kiegészítik, mintsem kizárják egymást. S még egy fontos dolog: megértve ezt az összefüggérendszerrel azon kell dolgoznunk, hogy ez a kapcsolat ne a rivalizálást erősítse, hanem gazdagítsa támogatásra szoruló, nyomorúsággal küszködő embertársaink megsegítését.

³⁴ Sauer, M.: *A diakónia aktuális teológiai és gyakorlati kihívásai*, i.m. (Lásd a 7. lábjegyzetet.)

1. ábra A diakónia fő összefüggései

2. ábra A diakóniai szükségletekre épülő feladatok és a diakónust segítő specialisták

3. ábra
A cselekvő Ige kapcsolatrendszere

